

GALÁNTAI GRÓF FEKETE JÁNOS.

Harmadik közlemény.

IV.

1796-tól 1803-ig lefolyó évek Fekete magyar költői munkásságának tulajdonképeni időszaka. A kilenczvenes országgyűlés sikerei őt teljesen magyarrá tették és magyar akart maradni teteiben s írásában is. Nagy hévvel keresi és állandósítja az irodalmi barátságot, a melyben megértést és buzdítást talált. A költészetben, mint maga írja fiának,¹ »Chaulieunak nevét érdemleni kívánnám, mert ámbátor Voltér Apostol a' Gustus templomában, őtet tsak a' Gunyoló Poeták Elsőjének nevezi, én ezen polczczal is megelégedném Hazám Parnassusán. De akár melly légyen halálom után a' hely, mellyben maradékink fognak helyheztetni, mig élek kívánom fáradozásim által Anya nyelvünk pallérozását tehetségem szerént eszközölni, ezt egy Hazafiui kötelességnek tartván.«

Ezentúl francia verseket nagy ritkán farag és ezt is csak akkor, midőn a magyarul nem tudókhöz, az udvarhoz szól, vagy Napoleont dicsőíti. Más nyelvet, mint pl. a latint, már most, bár azon maga is megszólalt, még a tudományban is kerülendőnek vél: »Valoban ketskelábu pajtásom fel borzadott, hallván töled, hogy még a' magyar borrol is, ugymint attilárol, deákul irnak kortosult Hazámfiái. Meg vagyok győzve, hogy tudós kézbe nyelvünk mindenre alkalmas, és hogy nekünk a' deákkal ugy kellene bánunk, mint hajdan a' Romai böltsek a' Göröggel bántanak:

De tán Totok voltak illyeknek költői
Kik nyelvünk nem tudván, annak meg vetői.
Haragbolis pedig tőlök ki telhetett,
Mer még Totjainktól el nem felejtetett
Fejér lóért történt földjök el adása,
'S Scytháktól hegyeknek lett nyájok tolása.
Most is ellensége népe Sventibolknak,
Hurkáiba kását mert szalonna helyt rak.

¹ *Magy. Munk.* II. 145.

² *Magy. Munk.* II. 109.

Fülemüle nyelvét a' bagoly utálja,
'S szint azért bögése füleink rongálja.²

Hogy nyelvünk hajlékonyságát bebizonyítsa és »pallérozza,« fog a »Magyarok Történeti« munkájába is.

Fekete tehát megundorodván a politikai élettől, a »piszkos országgyűléstől«, »hol Hazánk szemetje firtatja magát,«¹ »hol megpergelte száját« »nyelvére lakatot vetett«² s a munkás magán-életbe vonult vissza, hogy óriás méretű költekezései által alapjában megrázott vagyoni viszonyain és a kor vagy a zajos múlt által megrongált egészségén segítsen. Ámde, bármint törekedett is, sem az egyiken nem lendítettek a pörök, a »compromissumok«, »az örökös transactiók«, mert »igazsága mellett Themist megtsávták,«³ sem a másikon orvosainak önzetlen buzgósága. A viharos múltból, a rajongásteli ifjúságból, a fényes udvari életből, a katonai pazar költekezésből eredő vagyonszerző és vagyonmegőrző tapasztalatlanság, hozzá még a pénz becsének nem ismerése, nem engedte meg, hogy vagyoni ügyeit véglegesen rendezhesse. Gazdasági ügyekben járatlan feje, mely »a földművelő népet jobbítani parkodott,«⁴ mely búsán el volt foglalva faszerezéssel, plántálással, kamatos kamattal fizette meg a lótenyésztésben és földművelésben bizonytalan tapogatódzásokat. A »szegény legényt«⁵ még katonai adósságai is nyügözték és a törlesztésükre szükséges pénzt részint birtoka jövedelmeiből, részint újabb, polgári adósságokkal fődözte, melyeket még egyéb rengeteg kiadásai és a fényűző, költekező életmódhoz szükséges költségek tetézték, úgy hogy halálakor összes birtokai a sokszor hatvan százalékos kölcsönöktől tulságosan meg voltak terhelve és fia a somogyi, zalai, csanádi és pestmegyei birtokok eladásával törlesztvén azokat, csakis az aradmegyei földek urává lőn. Élénken bizonyítják ezt a pestmegyei főthi, a mai Károlyi dominium és a kovácsházi birtoknak Csekonics József ezredes kezére jutása.⁶ Érezte maga is elszegényedését, de mind

¹ 1796.

² *Magy. Munk.* II. 33. 34.

³ U. o. II. 65. 108.

⁴ U. o. II. 99. 73.

⁵ *Fekete levele Arankához* 1801. Nemz. Muzeum kézírattára.

⁶ *Csekonics gr. Csitői Levéltára.* Litt L. 5. 6. 14. Vitalitia 804. és *Orsz.* II. Fasc. 1836. No. 28. — *Csekonics József gr.* a következő kötelezettséget vette át (összesen 507,536 frt 15 kr.): 1. Mátyási József évi 300 frt nyugdíj. — 2. Fekete neje évi 1500 frt járadék. — 3. Bogyai Ignác nagyprépost 1000 frt a csabrendeki birtokra betáblázva. — 4. Madách Sándor 19,000 frt. — 5. Váralljai Teréz 5000 frt. — 6. Belezsnay generalis özvegye 20,000 frt. — 7. Prónay báróné 11,000 frt. — 8. Radvánszky b. kapitány 6000 frt. — 9. Wenckheim generalis özvegye 2000 frt. — 10. Makk bécsi hitelező 30,000 frt. — 11. A kovácsházi bérlők kaucziója 80,000 frt. — 12. Jankovics Iván udvari tanácsos 35,000 frt és 21,500 frt 6% kamattal. — 13. B. Orczy László 20,000 frt. — 14. Forrai báróné 7500 frt. — 15. Bauer bécsi asszony 1000 frt. — 16. Bécsi embereknek 963 frt 58 kr. — 17. Stahrenberg grófnőnek 30,000 frt és 2000 frt 8%, 2000 frt 6%-val. — 18. Sponsaile asszonynak 30,000 frt. — 19.

büszkeség, mind kegyvesztettsége miatt nem fordult a »császárhoz« kölcsönért, a ki ugyanebben az időben herczeg Eszterháznak 900,000 és Orczy Lászlónak 300,000 frtot öt per centum adott.¹ Majdnem egy millióra rugó adósságait csakis birtokai árán fizethette meg.

Az anyagi gondok nem biztosítottak János grófnak gondtalan öreg kort és szenvedélyei: a nők, a kártya, főleg a faraó és a lovak² még akkor is óriás pénzösszeget nyeltek el. Örökös pöreit fiskálisaira bízta s ő maga pazar kedvteléseinek, gazdasági kísérleteinek, az irodalomnak és egészsége ápolásának él, úgy hogy nemcsak az adósságok »magpénzét«, hanem az »interest«³ sem tudja kifizetni. Ekkor már külföldi utazgatásait is abban hagyta és jobbára Pesten, Főthon és Füreden töltötte idejét, csak rövid időre tekintett be Pozsonyba és Bécsbe, az irodalmi férfakkal gyakorta érintkezvén és rheumás bajait professzor Stáhly György⁴

Bezerédy Ignácz udv. tanácsosnak 2,000 frt 5%. — 20. Szelesteynének 9000 frt. — 21. Nagy Jenő 24,000 frt. — 22. Feleségének 2000 frt. — 23. Br. Orczy J. kamarás 1500 frt. — 24. Eisehringnek 2000 frt. — 25. Ilyésháznak 16,000 frt. — 26. Laczkovicsnak 5000 frt. — 27. Neumayernek 1534 frt 50 kr. 28. Matsiknak 2300 frt. — 29. Groszingernek 7000 frt. — 30. Vásárhelyinek 6000 frt. 31. Althan gr. 11,000 frt. — 32. Szmertsányi kapitánynak 2600 frt. — 33. Kővér kapitánynak 1000 frt. — 34. Inkeynek 16,000 frt. — 35. Antonovicsnak 1000 frt. — 36. Pozsonyi adósság 15,000 frt. — 37. Offenheimernek 8500 frt. — 38. Karlevicsnak 6000 frt. — 39. Jámborfinak 11,000 frt. — 40. Stankovicsnak 13,000 frt. — 41. Hirschnek 4000 frt. — 42. Rehmannak 3950 frt. — 43. Götznek 11,000 frt. — 44. Michelstadternek 2300 frt. — 45. Biedermannak 10,000 frt. — 46. Kemnitzernak 10,000 frt. — 47. Mandelnek 4500 frt. — 48. Auerbachernek 3100 frt. — 49. Ghegnernek 3500 frt. — 50. Kovácsházán fekvő adósság 20 000 frt. — 51. Blemiusnak 3717 frt. — 52. Debirnernek 9584 frt. — 53. Blahosvknak (Pozsony) 4000 frt. — 54. Matsakker (Bécs) 1000 frt. — 55. Mátyássy hátrálékja 900 frt. — Vitalitiumot hagyott: 1. Feleségének 8500 frt. — 2. Fia nejének 1500 frt. — 3. Stahremberg gnőnek 909 frt. — 4. Althan gnak 1300 frt. — 5. Ghegner Józsefnek 600 frt. — 6. Csepetaknak 200 frt. — 7. Koproni öreg kocsisnak 1200 frt. — 8. Leibitz huszárjának 230 frt. — 9. Schaffrath bárónak 150 frt. — 10. Glasernek fiával 9000 frt. — 11. Szakács a feleségének 150 frt. — 12. Holzl özvegyének 150 frt. — (Barátjainak és családjainak szóló jótékonyág.) — (Orsz. II.) Fekete Ferencz a birtokot eladta (a porcellán edény, a ruhák, lovak, könyvtár és archivum kivételével) 1. 500,000 fton és 1000 frt kulcspénzen (Főth.) — 2. Kovácsházát 32 évre évi 15,000 frtért bére adja. — 3. Csekonicz József elvállalja a boldogult gróf összes passzívait is.

Ide járulnak még Fekete Ferencz adósságai. 1. Inkey 16,000 frt. — 2. Autonovits 1000 frt. — 3. Bécsi tartozás 6000 frt. — 4. Pozsonyi tartozás 15,000 frt. — 5. Offenheimer 6000 frt. — 6. Karlovits 10,000 frt. — 7. Jámborfi 13,000 frt. — 8. Eder 3000 frt. — 9. Schwandorfer 3000 frt. — 10. Althan gr. 6000 frt. — 11. Stankovics 13,000 frt. — 12. Mások: 6000 frt.

¹ *Magy. Munk.* II. 121.

² *Magy. Kurir* 1803. 38. sz. *Magy. Munk.* II. 155. 157. 158. Említi a híres Hyder Ali lovát, melyet Hompesch gróf Angliából küldött neki, de el kellett adnia.

³ *Csekonicz II.* Litt L. No. 14. *Obligatio* »én mindaz magpénzt (tőke), mint az interest okvetlenül leteszem« Fekete Bogyaihoz.

⁴ *Magy. Munk.* II. 8. Professzor Stáhly urnak kedves barátomnak. (A honorarium küldésekor.)

Nem mától kezdelek felette betsülni,
Sőt midőn halálhoz fog testem készülni

és a költészeiben is járatos Szombati József¹ tudós doktorokkal gyógyíttatván. Egyébként csak néha vett részt egy-egy nyilvános, politikai jellegű mulatságon vagy ténykedésben és vele is szorosabban fűzi magához azt a baráti kört, mely irodalmi munkásságát, katonai és politikai múltját megbecsüli. Irodalmi barátjaival a nyelv pallérozásán, az irodalmi érzék és a »szép guszthus« megszilárdulásán fáradozik. Az utóbbiban hivatott mesternek vallotta magát, a melyben senki véleményének magát alá nem vetette. Ő, a ki mint költő korán kezdte meg működését, sem befolyásos egyéniségénél, sem vagyonánál és nevénél fogva nem tudott s nem is akart az akkori általános irodalmi világban hatni és így a még nem szervezett irodalmi élet vezérférfiaihoz sem csatlakozott. Magyar munkáinak nagy részéről alig tudtak s csakis francia vagy német műveit emlegetik. Ez az ismeretlensége okozta, hogy sem Kazinczy, (a ki különben is »káromkodva olvasta Gvadányi verseit«, kinek Ludas Matyi nem tetszett, ki Bacsányit üldözi, Dugonicsot megveti), sem Bessenyei, sem Révai, sem másféle áramlat, vagy irány nem hódította meg. Ámde művei is oly szelleműek voltak, melyek a censura hivatalos pontjait tudatosan sértik s így inkább a jövőnek, az asztalfiának és barátjainak írvák. Köteményeit vagy külön, vagy akkori szokás szerint levelek szövegébe szúrva küldözgeti Gvadányinak, Orczy Jóskának, Teleky Lászlónak, Horváth Ádámnak, Aranka Györgynek és fiának, kit feleségétől való elválása után magyar íróvá iparkodott tenni, fordításai pedig szakszerű magyarázatokkal kísérve, nagyobb könyvtárakban szerteszórva található. Szerencséje volt, hogy Mátyássy Józsefben, kit már 1796-ban fogadott házába íródeáknak, hű és odaadó barátot nyert, kivel terveit közölte, kinek költeményeit fölolvasta, kinek magyar nyelvérzékére sokat adott s a ki magyarság és verselés szempontjából javítgatott rajtuk.² Mindazáltal sikerült neki mind egyénisége, mind barátsága révén egy előkelő és bizalmas irodalmi baráti kört teremteni, mely önálló és eredeti eszméit, verselését elfogadta és követte. Kis költői iskolát alkotott maga körül, melyet levelezéssel tartott fenn, költői tanácsokkal és néha pénzbeli segélylyel is buzdított és lelkesített. Irodalmi agitátori szerepre hivatott egyéniséggé

Kedves Szombatinkkal *Secundum regulam*

Ti küldjétek engem *ad novam fabulam.*

És *Arankához* 1800. nov. 25.

¹ Magy. Munk. II. 82. Doktor Szombati József urnak:

Híve vagy, Barátom! a magyar strophának,
Óregebb Gyöngyösi verselő módjának
Betsülvén érdemét Kemény Jánosának,
'S tsak végre bádjjattabb szép Cupidojának.
Jártál te is vélném, Helikon hantjára
'S Ifjantan danoltál István kotájára
Mig szemed nem vetnéd Apollo fiára
Fel áldozván magad Eskuláp nyomára, . . .

² *Magy. Munk.* II. 93. 100. 149. 177.

lett, s már 1772. előtt azt az irányt hangoztatta, mely később a nemzeti-népiesben oly óriási föllendülésnek örvendett. Ebben osztozik Orczy Lőrincz »feddő kedves vezéré«-vel,¹ Dugonicscsal, Teleki Józseffel, Rádayakkal, kik a külföldieskedő német és klaszszikus iránytól Gyöngyösihez és a népieshez térnek vissza.

Az úttörők közé tartozik. Mária Terézia nem tudta elnyomni a magyar érzületet s a nemzet elmulásának ideje még nem következett be. Ámde ezt nemcsak a testőrök föllépte mentette meg, hanem az íróknak kézről kézre szálló és avatott körökben kedvelt versei, melyek a nyomtatott könyvnel hatásosabban működtek és hívőket szerettek a magyar gondolkodás- és irodalomnak. Természetes, hogy így csakis saját kiterjedt körükben tartották fönn az érdeklődést és a nagy közönségtől részint a censura, részint önkénytes elkülönítés választotta el. Majd, ha egykoron a magyar irodalomtörténet a XVIII. századvég levélírói felé fordul és ráér, hogy azokat is földerítse, e téren oly neveket hoz majd forgalomba, melyek eddigelé ismeretlenek és a kornak művelődéstörténeti képét megmásítják, mivel a művelődéstörténet megkívánja, hogy necsak a kimagasló adatokkal bizonyítson, hanem a tömeggel is, mely még a levéltárak, a pinczék és padlások pókhálói közt hever. Ámde ez az irány még nem nyerte meg azt a patinát, a melyért érdemes vele foglalkozni.

Fekete gondoskodott arról, hogy az irodalomból nyomtalanul el ne tűnjön, hogy működésének fonalát a késő kor figyelemmel kísérhesse. A pasquillansok tömege, mely az 1790-es országgyűlésen ellene fordult, szaporodott azoknak számával, a kik tudomást szereztek arról, hogy a »Pucellet« fordítja, hogy leveleiben korát és viszonyait kiméletlenül megbírálja. Ezekkel azonban édes keveset törődött, inkább fektetett súlyt arra, hogy művei el ne kallódjának s meg volt gőzödvé arról, hogy azok majd csak napfényre kerülhetnek egyszer:

Midőn Pap hatalom világból enyészen,
 'S Józan emberiség egyszer erőt véssen,
 Nehánya tenéked borostyánt fog fonna,
 'S neveddel nevemet a porból kivonni,
 Hogy költőddel együtt betsben tartassanak:
 Addig bolondoktól hadd piszkoltassanak.²

Életének alkonyán leginkább Fóthon tartózkodott. Fóth községe, Pesthez közel, mindig alkalmat nyújtott neki, hogy be-benézzen Pestre, mikor ismerőseit föl akarta keresni, midőn pörei érdekében fiskálisaival akart tárgyalni, Pestről pedig jó barátai ki-kirándulván hozzá, bármikor a szives házi gazda, az irodalom barátja fogadta őket. A község maga homokdombok közé épült,

¹ U. o. I. 55. 58. 59. II. 73.

² *Az orteláni szűz. Végzés. 332.*

egyedüli nevezetessége volt a Fekete-kastély, mely a mai Károlyi-kastélynak egy régibb szárnyépülete. János szeretett itt nagyon. Tiszántúli és erdélyi barátai, hogyha Pestre jöttek el nem mulasztották, hogy kandalló, jó somlyai s kártyaszó mellett elbeszélgesse-nek az öreg gróffal. Itt

Mint Horáttzal Virgil Tibur vidékében,
 Mi is okoskodjunk barátság kebelében,
 Pompátlan ebédrel tudván elégedni
 Jó borból szükségét nem fogunk szenvedni.
 Lészen vén Somlyai Falernum helyében,
 Mellyt Horázt akarhogy ditsérjen versében,
 Enyimet kostolván, jobbnak nem tartaná
 'S Mecenás torkára méltónak mondaná.
 Driadesek között kies erdőskémben,
 Együtt sétálgatván, nem akadunk kémben ;
 'S Gondolatink vátván, látom meg ifjadni
 Meg vénült Muzsánkat, 's remekre fakadni.
 Estve felé kertem sűrű gesztenyéssét
 Serényen meg járván, utolsó főzését
 Terhellett gyomrunknak fogjuk könnyebbíteni,
 'S Egeket bámulván álmunkat készíteni.
 Néha vadászatban töltvén napjainkat,
 Nyul után futtatjuk virgonczt agarainkat,
 Vagy foglyot vizslával hajhászván bokorba
 Haza térvén erőnk újjíjtjuk jó borba.
 Békével hagynak itt busító gondjaink,
 'S távol lesznek tőlünk alatszony nagyaink ;
 Mert hív barátságunk őriző kárpítja
 Életünknek módját előttök borítja.¹

Lakását is életmódja szerint rendezi el. Nagyobbítja könyvtárát, a levéltárt rendbe hozza, s hogy idejét hasznosan eltöltse

Fóti hajlékába vissza vissza térvén
 'S ottan az idejét tanulásra mérvén,
 Tsak magának élhet tudós tunyaságban,
 'S ha mulatást kíván, leli gazdaságban.

Itt forgatja buzgón francia költőit, fordítja Voltairet, Ariostot és Ovidot, sőt fóti »házatskájának frontispiciumjára« faragtatja más magyar felírásokkal együtt :

Las despèrer, et des me plaindre
 De l'amour, des Grands, et du sort,

¹ *Magy. Munk.* II. 105. Aranka Györgynek.

C'est ici que j'attend la mort,
Sans la désirer ni la croire.¹

¹ U. o. II. 99. és *Oeuvr. posth.* 57. A *mon Cousin*. J'ai fait trois quatrains d'inscription Hongroise, pour la porte extérieure du vestibule' puissent-ils, ainsi que quelques autres bagatelles, fruits d'un loisir involontaire, mériter votre approbation, alors je ne croirai pas avoir perdu mon tems. — C'est à Fóth, dans cette terre que j'aime de préférence, que :

Loin du fracas tumultueux des Villes
Ou l'on se livre aux bassesses serviles
De l'Etiquette, et n'a pour tout plaisir
Que d'en sortir le plus vive désir.
Loin de ceux, dont l'unique mérite
N'est que leur rage, sans que rien vous invite
A confirmer un choix souvent bizarre,
Presque toujours, l'effet d'un pur hazard.
Loin du cloaque, ou la débauche impure
D'un front d'airain outrage la nature
Et du plaisir fait un triste besoin,
Dont en tremblant on jouit sans témoin.
Loin de ce cercle, où règne la médisance,
Ou la Catin au titre d'Excellence, etc. etc.

I. 131. A' *Fóti Lakásomról Kesergő Ének.*

N ó t a :

*Magas hegyek, szelíd erdők,
Pán Istennek sátora!
Hantos halmok, híves ernyők,
Dianának udvara.*

Faludi.

Homok térség! szép Ligetek! Sebes Duna partjai! Kik tőlem elenyésztetek Szegény Hazám falai!	Kis sűrűnek útiban Búm elfelejtésére Sétálgatván árnyékiban Hallék Fülemilére.
Midőn rátok emlékezem, Kis kertem virágjai! Szívem bánatban érzem, Erdőském árnyékjai!	'S Diktálván Műzsám verseit Vidultam újj munkára, 'S Furuglyámon énekjeit Szedegtettem nótára.
Ottan töltém gyermekségem Fitzkándozó játszásba, 'S Láttam jőni Legénységem Többre gerjedt vágyásba.	Mászsor a' nagyobb erdőben Nyúlra mentem vadászni, Vagy Vislával a' mezőben Fogoly nyáját hajhászni.
Engem Jobbágyim szerettek, 'S nem mint urtól dolgokba Mint hogy velem neveltettek Tanátst kértek bajokba.	Őszben sebes agaraim Vélek járván tarlóba, Utánnok hajtván Lovaim Nyúlát fogtak futóba.
Lakásom nem vala pompás, De kezemnek munkája, Kedvesebb, mint akármely más' Czifrázott Palotája.	Otthon számos könyvetskémim Pipázó hajlékomba Mulattak; vagy versetskémim, Mévén őket ujjomba.
Alcinousnak kertjeit Aranyas gyümölcseibe Nem irigylem remekjeit Jó barackim izébe.	Igy telt időm, magam lévén, Együgyü mulatásba, S bár a város közel lévén Ritka Pestre-járásba.

A baráti kör, melyet ebben a környezetben fogadott, nem egy neves embert foglalt magában, a kívül személyesen és költői levelekben érintkezett. Ötven évi tapasztalat megtanította rá, kit fogadjon olyannak és ki nem veszi zokon pajkos, gúnyos csipkedéseit. E levelekben tükröződik vissza korának irodalmi ellenzéki hangulata, sokszor a közvélemény őszinte szava is. Az eszmekör, melyben mozog, nem nagy és mégis megmutatja azt, hogyan vélekedett a nagyokról, a poetákról, az irodalomról s a költészetéről.

Ide tartozott *Bárotzi Sándor*, a kinek »A' mostani Világ Embersége« című munkáját savós gúnnyal és metsző éllel bonczolgatja, kiegészítésül hozzáfűggesztve az akkori erkölcsöknek némely rikitőbb vonásait.¹

Horváth Ádám, kit baráti szívvel karol magához és verselési szertelenségeitől óvja:

Mindég ujult kívánsággal
Vágytam csekély Házamra,
Mint hogy színes barátsággal
Sokan dültek nyakamra.

'S A' kik vesztemet kívánták,
Akarván hízkelkedni
Tőlem a' szép szót nem szánták,
De nem tudtak rá szedni.

Nagy nem igen látogatott
Mert szegény asztalomra
Kényes szája nem vágyhatott
'S Tiszta magyar boromra.

Eljött néhán egy jó barát
Magát nálam mulatni,
'S Elégedvén, hogy engem lát
Szívességét mutatni.

Azzal józan beszédekben
Dél tájig mulatozva,
'S Egészséges ételekben
Jó kedvvel falatozva.

Nem kéméltem Ó Boromat,
'S Hazám boldogulására
Megittam én is kortyomat,
Eleinknek módjára.

De szemtelen paráznság
Satyrusnak képibe
Távozván, nem szállott vadság
Amor enyelgésébe.

Lapithákat sem követtük
Hartzos vendégségebe;
S midőn az asztalt felszedtük,
Nem folyt vér az étkebe.

Lovagolni vendégemet
Ki hittam az erdőbe,
Avagy mutattam kertemet
Hogy frissüljön szőlőbe.

Mászsor atyámnak tetemét
Velem hogy tisztelhesse,
Templomba vittem ő kemét
'S ezt senki ne nevesse.

Mert ékes Monumentomban
Rekesztetvén hamvai,
Örömmel látták Fótomban
Fiának barátai.

Engem kedves lakásomtól
A' Sors mostohasága
Jaj elzárt boldogságom
Hogy teljen bosszusága.

Mint fészektől fosztott madár
Tévelygek bujdosóba:
De szívem mindég Fótra jár
'S nem lehet nyugovóba.

Óh bár ismét ott lehetnék
Tudom Lelkem vidúlna,
'S Hamvam Atyámhoz tétetnék
Midőn éltem elmúlna.

Ezt a verset Rendekről írta, midőn ettől végleg elbúcsúzott, a birtokot eladván.

¹ *Magy. Munk.* I. 67. T. N. V. Bárotzi Fő Strázsa-Mester Urnak, Kedves Barátomnak. A' mostani Világ Embersége.

A' Muzsák te néked csevegnek kedvedre,
 'S készen vár Pegazus Füredi nyergedre.
 Nagyobb azért vétked, ha rossz nyomot próbálsz,
 S tizenöt lábakra mint pókhálóban szállsz.
 Ezen könnyebbséget bízd oly Poetára,
 Ki nehezen mászkál Helikon hantjára.
 Nem illik ily restség Hunniás' Attyához
 Ditső Gyöngyösinek egy méltó fiához.
 Tudod verseinket Görögök rántzára
 Vonva nem szeretem, Deákok tánczára.
 A' Hexametromnak fent álló nyelvekben
 Német volt kezdője; mért éppen ezekben
 Követnének a' Sógort? nem kell bugyogója
 Ne is tessék tehát szótag morzsolója,
 'S ha külsőt követni tetszik nemzetünknek
 Vegyük a Frantziát inkább mesterünknek.
 Úgy is a német nyelv' Gothus hangozása
 Sérti fülünk', *erger-berger* kimondása,
 És akármit mondjon Rájnis Versegivel
 Szabó Dávid, 's mások szegény Kazinczivel¹
 Még is több ékesség vagyon a' Rithmusba!²

Haller József gr., kivel együtt kesereg a főúri világ romlásáról, főleg a férfiak kártyaszzenvedélyéről, az úrinők elkorcsosult erkölcséről és ízléséről, az idegen szokások vak majmolásáról mert:

Magyar Authorinkat egyik sem esmeri,
 'S inkább szomszédjain³ rút mérgit keveri
 Mintsem, hogy idejét töltné Gyöngyösivel,
 Péczeli, Faludi, vagy Orczy versivel;
 Mert szegény Hazánkat éppen nem szereti
 Szép szemünk, 's veszélyit könny nélkül nézheti.

Ezekkel szemben a régi magyar asszonyoknak erényeit magasztalja:

De Honnyokhoz hívek, tudták bátorítani
 Férjek', 's fiaikból bajnokot készíteni.
 Midőn vendégségben Uraik ittanak,
 'S Ivás közben mégis dolgokról szólítanak,
 Tudtak Matronáink jó tanácsot adni,
 'S Enyelgésre velek nem kellett fakadni.
 Hazánk történetit Magyar Krónikákban
 Gyorsan olvasgatták nyugodván munkáikban,

¹ Kazinczy fogva volt.

² *Magy. Munk.* I. 70. Horváth Ádám barátomnak.

³ Az erdélyieken.

Sőt Törvényéhez is mertenek szállani,
 'S Legvékonyabb pontjáról beszédben állani.
 Illyek mostanság a' szomszéd Hazának
 Magyar asszonyági ditső Dácziának. ¹

Bessenyei Sándor, Milton fordítója, kinek munkáját némi túlzással érdemén fölül dicséri

Elméd magasságát nem szünöm tsudálni
 'S Hogy a' mit nem hiszel arra is mersz szállni.
 Elhagyod messzire Frantzok fordítását,
 'S Bátorabb lépésekkel Auctorod járását
 Követvén, olly helyes a' magyarázása,
 Hogy nem látszik nyelvnek abban változása.
 Ha Milton fel kelne Százados sírjából,
 'S magyar nyelv áradna támadott torkából
 Jelesben Édenjét nem magyarázhatná,
 'S Anglus Poémáját tsak így fordíthatná. ²

A természet- és mystikus tudományokkal foglalkozó *Vay Miklós* báró, kihez egyik mély bölcséletű és sejtelmes levelét küldi, az ember, a föld és a világ keletkezéséről okoskodván. ³ Nagy olvasottságot és az akkori természettudományokhoz való járatos hozzáértését legvilágosabban árulja el benne, vagy mint ő mondja »én is néha napján talán vakmerő kézzel fel kívántam emelni egy tsútsát azon kárpitnak, melly a természet titkait fel nem szentelt szemek előtt rejti.« ⁴

Bethlen László, régi kedves hadi pajtása, egyike azoknak az állandó barátoknak, a kik őt a magyar verselésre rávették és munkásságában lankadatlanul lelkesítették.

Tudod, hogy nem félttem Frantznak dudájától
 'S néha ditsértettem öreg Voltérjától,
 De Magyar Voltérnak Magyar Versben írni,
 Arra hidd el engem tsak Te tudtál bírni. ⁵

Idősb gróf *Teleki Domokos* a burkus háborukban zászlótársa »örök hűséges barátja«, kit még ő tanított »exercirozásra.« ⁶

Ifjabb gróf *Teleki Domokos* a nyelvmívelő társaság tevékeny munkása és buzgó dolgozótársa, a kit gazdasági, utazási és természettudományi munkásságáért a lipcsei és jenai tudományos

¹ U. o. I. 84. Gróf Haller József Ő Excellentiájának.

² U. o. I. 169. Fő Strázsa mester Bessenyei Sándor urnak. — *Oeuvr. posth.* 24.

³ U. o. I. 73. M. B. Vay Miklós Uram ötsémnek.

⁴ U. o. II. 102. Aranka György urnak.

⁵ U. o. I. 20. Az utolsó országgyűlése alkalmatosságaival, Gróf Bethlen Lászlónak nekem írott Levelére feleltem. (1792.). — II. 78. Gróf Bethlen László ötsémnek. — II. 94. és II. 110. Gróf Bethlen Lászlónak.

⁶ U. o. II. 76. Idősb Gróf Teleki Domonkos Urnak felelet.

társaságok tagjává választott. E »drága és elmés Méltóságos Ur« itéletére bízta munkásságát és elismerése fölötté drága neki. 1798-ban bekövetkezett halálakor, mely őt ifjan ragadta el, mélyen átérzett versben temeti el gyöngéd barátját:

Mit nem reményeltetett terjedt tudománya?
Józan böltességnek lévén alkotmánya

— — — — —
... Ki mint én szívét közelebb esmerte,
'S tudta hogy azt erkölts egészen elnyerte,
Ki közboldogságra látta buzdulását
Anya nyelvünk körül hív fáradozását,
Fene Tigrisnél is kegyetlenebb volna,
Hogyha haláláért sorsot nem vádolna.
... a' virtust követte
'S születésén fellyül Hazáját szerette.¹

*Dezsőfi*² katonapajtása, kinek a Pucellet küldi, hogy a veszprémi táborban mulasson; s kit a verselésben oktató.

Akhillesnek Chiron volt ugyan mestere,
Bár mint Tanítványa, Hektort le nem vere:
Igy én is, ha látok regulák sértését,
Kijegyzem, tsudálván elméd röpülésit
Nem lehet tenéked más hibákat tenni,
Tsak a' mellyet ujjon számba szükség venni;
Mert anyanyelvünknek még prosodiáját
Félretévén, vontad Deákok nótáját.

Sztáray Kristóf és *Sztáray Mihály*, a Sans-Souci szerzője. Ezzel fegyvertárs, azt a francia verseléstől iparkodik eltéríteni, hogy őt is rávegye a magyar nyelv pallérozására. Feketéhez írt négy francia versében, bár őt »érdeme felett dicséri«, fölösmervén tehetségét, őt a magyar irodalomnak kívánja megnyerni.³

Teleki Samu a marosvásárhelyi közkönyvtár alkotója, *Haller Zsigmond*, *Toldalagi László*, *Kendeffy János*, *Bethlen Gergely* grófok és Erdélynek kiválóbb női *Petkiné*, *Bánffyné*, *Rédey Mihályné* mindannyian érdeklődéssel követték az érdekes grófnak tevékenységét és Arankához írt leveleiből vesznek tudomást arról, hogy él, mit művel és milyen újabb czélok felé törekszik.

Bensőbb és nevelőbb barátság kötötte a hozzá hasonló sokoldalúsággal felruházott *Schedius Lajoshoz* a pesti egyetem esztetika és nyelvészet tudós tanárához, a kit házánál szívesen látott

¹ U. o. I. 195. Ifjabb Gróf Teleki Domonkos halálára. — II. 57. Levél ugyanannak. — II. 1798. Húsvét hava 15. Pest.

² U. o. II. 48. Dezsőfi ötsémnek. — Ugy látszik az 1824-ben Nagy-Szombatban meghalt D. László, a ki költő is volt.

³ U. o. II. 160.

és a ki nem szűnt meg a grófot munkásságra serkenteni és kinek ajánlatára sok tehetséges ifjunak megkönnyítette a tudományos foglalkozást. Bölcselkedéseiknek és vitatkozásaiknak maradandó emléke az a francia levél, melyben a színházról, a drámaírásról igazán európai magaslatról mond ítéletet és az akkori színház s drámaturgiai elveknek alapos ismeretét tárja ki s a mely bizonyítja, hogy Schedius Feketében a kölcsönös hízelgésen kívül érdemes és hasonló tudományu barátira, nem csupán műkedvelő mágnásra talált.¹ A levél kis dramaturgiai értekezés a görög és modern drámáról, a francia és német színműirókról, a melyben részint önálló, részint voltairei fölfogással bírálja meg Shaksperet, követőit, a francia klasszicizmust, Lessinget és az osztrák írókat. Csodálatos, hogy figyelme nem terjedt ki a magyar dráma hiányára s ő, a ki nálunk gróf Unwerthtel a német színpadot segítette, vétkesen elmulasztotta a magyarról komolyan gondolkodni.²

Szorosabb ismeretségbe került *Kis Jánossal*, a kinek Emlékezése élénk világot vet Feketének gondolkodására és jellemére. »Gróf Fekete Jánossal Füreden, hol a' savanyu víz kedvéért többször megfordult, néhány ízben volt alkalmam beszélni. Ő ugyan nyomtatásban csak francia verseket adott ki, de mint maga mondotta 's mint másoktól is hallottam, magyarokat is nagy számmal írt, 's a' többek között Voltaire La pucelle d' Orleans című költeményét is magyarra fordította. A' magyar literatúráról szeretett beszélgetni; 's megtudván tőlem, hogy Wieland Muzarionának magyar fordítása nálam készen van, azt látni kívánta, 's midőn neki megmutattam, tőlem elkérvén magával elvitte. Egy idő mulva az egész munkát a' rímek megváltoztatásával küldötte hozzám vissza. A' nem könnyü változtatás abban állott, hogy a' hangzó betűkön végződött kettős rímekre felváltva mindenütt mássalhangzó betűkkel végződöket következtetett; ez által a' francia és más nyelvekbeli hím és nőrímekeket akarván utánozni. Azonban a fordítás úgy nyomtatott ki, mint azt én magam készítettem.«³

Orczy József báró, Lőrincznek fia, ki Toldy szerint apjához hasonló.⁴ Feketét az Orczyakhoz hadi és szívbéli barátság kötötte. Lőrincz ismeri fel benne a költői tehetséget, László⁵ anyagi gond-

¹ *Oeuvres posth.* 43. A Mr. de Schedius. Vous auriez été à Athènes le disciple de Socrate, l'admirateur d'Aristide, et le commensal de Pericles, d'Aspasie, et d'Alcibiade; l'un des correspondans de Ciceron à Rome, vous y auriez plus tard composé, avec Virgile, Horace, Varius et quelques autres, la société de Messalla, de Mécène, et d'Agrippa.

² *Bayer József.* A magyar Játékszín története I. 164. Jegyzet.

³ *Kis János.* Superintendens Emlékezései életéből. Maga által feljegyezve. Sopronban 1845. II. 103. 104.

⁴ *Toldy Ferencz.* A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a legújabb időkig. Pest, Heckenast Gustáv. 1855. I. 335. 336. Igen jól jellemzi ez örök tiszteletre érdemes philosophus költőt hozzá hasonló fia b. Orczy József, gróf Fekete Jánoshoz intézett epistolájában (Aspasia 1824. 43.), ki magát szinte gyakorlotta a költészetben, de munkái még várják a közzétételt.

⁵ *Magy. Munk.* I. 180. 181. Küldés.

jaiban leghívebb segítője és ennek ajánlja az Orleánsi Szűzet is,¹ József pedig fiúi szeretettel csüng rajta és a verselésben hű tanítványa és követője. Józsefet, »szőke Jóskát« az 1790. országgyűlésen szerette meg, s vele állandóan érintkezett. Legérdekesebb az a két levél, a mely az »Elisiomban« levő Orczy Lőrinczhez szól és annak érdemeit dicsőíti.²

Teleki László gróf, az író, kinek verseit igazi baráti szigorral bírálgatja. Családját, főleg nejét lovagias tisztelettel környezi és Lászlót neje haláláig a legbizalmasabb barátai közé számítja. Ítélete a rendkívül erős nagyravágytól égő Lászlót sokszor megmenti az érzelem szertelen túlkapásaitól és kihívja írói józanságát.³ Az egymáshoz írt verses levelek⁴ telvék verstani utasításokkal. Fekete szokott egyenességével, Teleki némi prokátorossággal oktat s mindkettő erősen védelmezi saját verselését, s mindkettőnek önálló verstani elmélete maradt reánk.⁵ A hosszú és bensős barátai viszonyt megakasztja Telekynek megholt feleségéhez írt verse, a melyet Fekete lélektani okokból hamisnak, mesterkéltnek, ugyancsak hosszadalmasnak és izléstelennek tartott. E versnek történetét Vojnovich Géza⁶ tüzetesen ismertette már és kimutatta Teleki László érzelmének hiúságát s Fekete támadásának igazi alaposságát. Széki Teleki Mária sírhalma körül nemcsak férje, hanem Mátyásy és Schedius is megszólalnak, Feketét, ki valószínűleg egyáltalában nem akart fájdalommal a közpiacra kiállani, Mátyásy meg-

¹ Az *Orleáni szűz*. 1. Báró Orczy László ő Excellentiájának Ajánló Levél.

² *Magy. Munk.* I. 99. Báró Orczy József Barátomnak.

³ U. o. 11—21. Feketétől: Néhai Mlgos Generalis Báró Orczy Lőrincz Urnak adassék Elisiomban. Orczy Józsefnek az Apasiában megjelent válasza: Gróff Fekete Jánoshoz 1795. (Bandi a levélhordó Elysiomban. *M. tud. Akad.*) M. Irod. Régi és újabb írók művei. Gr. Fekete József versei. 20. sz. NB. 11. — *Magy. Munk.* II. 24. Báró Orczy Józsefnek. — II. 25. Báró Orczy Józsefnek érdemes Attya Ura Levelén költ. Feleletnek megküldése.

⁴ U. o. I. 175. 182. — II. 81. Méltóságos Gróf Teleki László Urnak kedves Barátomnak.

⁵ Teleki L.: Gondolatai a verselés mesterségéről.

⁶ *Vojnovich Géza*. Idősb gróf Teleki László irodalmi munkássága. Irod. tört. Közl. 1899. 129. IX. 2. — Teleki Verse: *Néhai G. Teleki Mária sírhalma*. Pesten. Nyomt. Trattner Mátyás betűivel. 1801. cz. könyvben jelent meg. Benne van: 1. *Teleki László*: Néhai Teleki Mária sírhalma. (I—VI.) — 2. *Báthory Gábor* a' Pesti ref. Eklézsia Lelki Pásztorja szomorú halotti tanítása. (1—52.) — 3. *Kolozsvári István* sziráki ev. anyaszentegyház lelki pásztora Halotti Beszéde. (52—55.) — Egy jó asszony képe, melyet néhai mélt. r. sz. b. gróf széki Teleki Mária elfelejthetetlen emlékezetű Felesége áldott Hamvainak tiszteletére férjji érzékenységgel felemlt *Gróf széki Teleki László*. (89—140.) — 5. *Ráczai István* bucsuztatója, melyet készített igen hirtelen szomorú állapotjában. Pozsony (143—148.) — 6. *Vadásdi István*. Gróf Teleki Mária Emlékezetére. (151—152.) — 7. Emlékeztető Cziprus, melyet magyar Heliconról néhai mélt. r. sz. B. Gróf széki Teleki Mária szomorú háladatossággal plántált a' boldogultnak hamvaiban is tisztelője *Mátyási József*. (155—168.) — 8. Néhai mélt. r. sz. b. gr. széki Teleki Mária asszony. *Szabó András*. (171—176.) — 9. *Ludwig Schedius*. Prof. d. Aesthetik an der königl. Universitát zu Pest. Elegie am Sarge der Weiland hochg. Reichsgräfin Maria Teleki von Szék. (179—182.)

szólítása rázta föl hallgatásából, a mikor is ugyancsak érdes egyenességével, de a Telekihez írt költői levelek modorában ostromozza a férjnek ötvenegy oldalra vetett fájdalmas siránkozásait és pongyola érzelmeit. Ez által természetesen megsértette a férjet és a barátot, de a szöveget fején találta, mit az is bizonyít, hogy Teleki, a ki megsértődve még válaszolni is ráért, a gyászév eltele után mindjárt újból megházasodott. Fekete őszinte érzelmét pedig bántotta a hivatalos búcsúztatóknak kinyomatása is és egyszerűbb, de igazabb gyászt és sirámokat várt arról az asszonyról, a kit az asszonyi erények tisztaságában tisztelt s a kit a magyar asszony példaképeül állított oda:

. . . . ha kívánnak jó emlékezetet
 Síron túl, 's könnyező szíves tiszteletet,
 Hogy iparkodjanak Tégedet követni,
 'S Hirek fentállását szívbe helyeztetni.
 E sírnál Vándorló! Könnyiddel áldozzál,
 'S Hogy több ilyes nőjjön, azon imádkozzál.¹

Mátyás József a gróf titkára és holtig hű pajtása, a ki nagyban hozzájárult, hogy a gróf műveiről a magyar középosztály is tudomást vegyen. Ő volt az, a ki Csokonayt is Fekete pártfogásába ajánlotta, ámde a költőnek viszontagságos sorsa ez érintkezést megakadályozta. Maecenása műveit ő írta le és javította, levelezését vitte és közvetítette, verselését utánozta. A fennmaradt és kölcsönösen egymáshoz intézett újévi és névnapi verseket² a barátság közvetlen melege és őszintesége hatja át. Nem hivatalos gratulációk, hanem szeretetteljes kívánságok és üzenetek, mikről Fekete is úgy nyilatkozik, hogy »nincs ezeknek egyik hibája, hanem hogy hozzám vonzó szívessege által elragadtatván, többet ditsért, mintsem érdemleném.«³

Hosszú és mély barátság kötötte a vitéz »lovass generalisshoz,« *Gvadányi Józsefhez*. A barátság még a harczterén kezdődött, majd az 1790. országgyűlésen erősbödött és a később folytatott állandó levelezésben még jobban megerősödött. Feketének hét verses levele maradt fenn, míg Gvadányiéi még ismeretlenek. Fekete őt tekinti a dicső Gyöngyösi egyedüli és hivatott utódjának. Hozzá, mint a magyar poeták érdemes Nesztorához, küldi verses munkáit megítélés végett. Mennél távolabb áll a görögös metristáktól, annál jobban becsüli őt s Aristarchusának vallja:

Bátsi! tehát én is követlek mint lehet,
 Bár tudom, hogy Múzsám annyira nem mehet.

¹ *Magy. Munk.* II. 172. Gróf széki Teleki Mária halálára.

² U. o. II. 177. és *M. Nemzeti Muz. Kézirattára*: Fekete levelei Mátyásihoz 1800. márcz. 19. — 1801. jan. 1.

³ *Magy. Munk.* II. 108, 113.

Mert a kilencz szüzek tsak néked tsevegni
Szoktak, 's ősz hajaddal vígan enyelegni.

Először a Pucellet, majd Ovidiusnak szerelem mesterségét, sőt az utóbbit Gvadányi barátnőjének, Fábián Julisnak is elküldi, sőt neki ajánlja, de midőn hírt vesz róla, hogy ezt a lépést illetlennek találta, katonás humorral szidja a kényeskedő nőt. Ő tudósítja legelőször arról, hogy Gvadányi történeti munkáját Engel megcenzurázta. Leveleikben el-elkeseregnek a politika akkori állásáról, a csatatéren elesett régi bajtársakról, a világ megváltozásáról, az országgyűlések megromlott nagyjairól és a papok óriási és áldatlan működéséről.¹

Mindvégig legmeghittebb és legigazabb barátja *Aranka György*, a nyelvmívelő társaság megalapítója. Az egymással váltott negyvenhárom levél kulturtörténeti szempontból is nevezetes.² Jeles adalék az akkori Erdélyi főnemes világ társadalmi életéhez, gondolkodásához és nagy műveltségéhez. Aranka leveleiben élénken tükröződik vissza, mily magasan állottak az erdélyi főnemesek és főrangú hölgyek a hasonrangú magyarországiak fölött, mily szívósan ragaszkodnak a régi magyarsághoz és haladnak mégis a koral tudományban és műveltségben, mily érdeklődéssel vannak a

¹ *Magy. Munk.* 1. I. 174. 175. Méltóságos Gróf Gvadányi József Generalis Urnak drága tisztelt kedves Pajtásomnak. 1797. — 2. I. 198. Méltóságos Gróf Ur Drága kedves Pajtásom. — 3. II. 6. Mlgos Generalis Gróf Gvadányi József Urnak. (1798.). — 4. II. 64. Ugyan Annak. Gvadányinak. 1798. decz. 20. kelt levelére 1799. febr. 13. írt válasz. — 5. II. 69. Ugyan annak. — 6. II. 71. Generalis Gróf Gvadányi Pajtásomnak. — 7. II. 73. Ugyan annak. Gvadányi ekkor Pöstyénben fürdőzik.

² A 42 levél közül 22 Feketéi. 20 Arankáé. A levelezés nem tökéletes. Hol Feketének, hol Arankának válasza hiányzik. Egymásutánjuk csakis a tartalomból állapítható meg. A levelek részint a *Magyar Munkájában*, részint a *Nemzeti Múzeum* Kézirattárában található. 1. *Feketétől*: I. 181. — 2. I. 193. — 3. II. 79. (Arankának 1799. máj. 18. ismeretlen levelére.) — 4. II. 85. — 5. II. 85. — (Valami 2-án és 4-én kelt levelére.) — 6. II. 90. (1797. 3-án? kelt levelére.) — 7. II. 96. — 8. II. 98. — 9. II. 102. (Valamelyik 27-én kelt levelére). — 10. II. 107. (jan. a decz. 3-án kelt levelére). — 11. II. 111. (jan. 15 után a decz. 30. kelt levelére). — 12. *Aranka levele*: 1800. febr. 4. (Nemz. Muz.). — 13. *Fekete*: II. 115. (Válasz febr. 4-re). — 14. *Aranka*: 1800. márcz. 11. — 15. *Fekete*: II. 120. márcz. 13. — 16. *Aranka*: 1800. ápr. 20. (Nemz. Muz.). — 17. 1800. ápr. 22. (Nemz. Muz.). — 18. *Fekete*: II. 125. (ápr. 20-ra válasz). — 19. *Aranka*: 1800. jun. 10. (N. Muz.). — 20. *Fekete*: II. 148. — 21. *Aranka*: 1800. jul. 12. (N. Muz.). — 22. 1800. aug. 12. (N. Muz.) — 23. *Fekete*: II. 153. — 24. *Aranka*: 1800. szept. 11. (N. Muz.). — 25. *Fekete*: II. 155. (? sept. 17.). — 26. *Aranka*: 1800. okt. 10. (N. Muz.). — 27. *Fekete*: II. 158. — 28. *Aranka*: 1800. nov. 25. (N. Muz.). — 29. *Fekete*: II. 169. — 30. *Aranka*: 1800. decz. 26. — 31. 1801. febr. 7. — 32. 1801. ápr. 13. — 33. 1801. jun. 27. — 34. 1801. aug. 23. — 35. 1802. márcz. 9. — 36. 1802. szept. 12. — 37. 1801. nov. 26. (mind a N. Muz.-ban). — 38. *Fekete*: 1801. (N. Muz.). — 39. *Aranka*: 1801. decz. 1. — 40. *Fekete*: (N. Muz.). — 41. *Aranka*: Algyógyferedő 1802. aug. 15. (N. Muz.). — 42. 1801. okt. 12. (N. Muz.) — 43. 1802. nov. 10. (N. Muz.) — Aranka levelei Maros-Vásárhelyről keltezték, Fekete Főthról és Pestől írta azokat.

magyar kulturának emelése körül s mily élénk figyelemmel kísérik a külföldnek fejlődését.

Feketének »sine die et Consule« írt leveleire rendszeresen megjő a válasz, sőt Aranka a szorgalmasabb levélíró, ki el nem mulasztja a válaszolást sohasem. A két barátot legelőször a Magyar Nyelv-mívelő Társaság ügye vonzotta egymáshoz. Fekete, kit francia és német írói munkásságáért több külföldi irodalmi társaság is óhajtotta tagjául, inkább húzott a magyarhoz, a melytől iratainak megőrzését és eszméinek megvalósítását remélte. Vonzotta még, mint maga is megvallja: »Engemet tsak az, hogy Te és hozzád hasonló nagy eszű és emberségű emberek voltanak ezen Társaság eszközlői, bírhatott arra, hogy melléje álljak, mert számtalan külső országbeli Tudós Társaságok Tagja már ez előtt sok esztendővel lehettem volna, de mindenkor kerültem az illy haszontalan hírvadászást.«

Feketének belépését¹ a társasághoz intézett levélben tudatta, a melyben annak czéljait újabb eszmékkal gazdagította. Tervezetében a következőket ajánlja: 1. A tudomány és mesterségbeli szókat, melyeket a görögöktől és rómaiaktól vett át a magyar, tartsa meg, mivel magyarosításuk idővesztegetés és a jövevénynek megnehezíti a nyelv tanulását. 2. A »feltámadandó nagy Irok« hibáit nem kell rostálni és pótolni. 3. Jó Nyelv Mester (nyelvtan) és Szótár kiadása. 4. A görög és Deák klasszikusok fordítása. 5. Az asszonyok műveltségének emelése olvasmányokkal. 6. »Hazánk Történeti« egybeszedése. 7. A természettudományok és a »hajdani idők maradványi feljegyzése« egy »különös Társaság« által. 8. »Hat egymásra következő esztendőben húszezer forintot rendelni egynehány nagyobb Birtokosoktól s ezen költséggel a' megjegyzendő személyekből álló Társaságot Hazánk vizsgálására utaztatni. Három tudós a régi Hagyományokat gyűjtse, három a természetet vizsgálja, három földmérő a földet rajzolja, három Hazánk régi történetét kutassa. A tizenkét ember az esztendőnkint kapott 20,000 firtal járja be az országot, kutatásainak eredményét a társaság adja ki.

Ezekről a főbb dolgoktól várja, hogy az idegenek figyelme Magyarországra térül, és hogy azok ép úgy fogják tudományukat tanulmányozni, mint a magyarok az övéiket.

Kívánja továbbá, hogy a Társaság egy tökéletes Magyar Prosodiát dolgozzon ki, és egy Rythmus-Dictionariumról (Dictionaire des Rimes) sem fog meg felejtkezni.

1794. óta tartós figyelemmel kíséri a társaság működését. A belé vetett reményekben nem csalatkozva 1798-ban elküldi műveit, kezdetben egyenkint, később összegyűjtve. Munkáit nagy örömmel fogadták² és a társaság gyűlésén fölolvassák, ámde ahhoz,

¹ Évi 20 Rfirt, később 10 Rfirt. fizetésre, ritka könyvek és kéziratok adományozására kötelezte magát. *Magy. Munk.* II. 1—4. 1794. — II. 59.

² *Magy. Kurir* aug. 3. N° 10. 158. old. XXVII. gyűlés. M.-Vásárhely

hogy azokat kinyomassák, a szükséges pénz hiányzott. Ez a nervus okozta, hogy már 1798-ban aggodalom támadt Pesten a társaság megszűnte miatt. 1800-ban mégis újra felújúl, de Feketének nem tetszik, hogy Aranka nem kívánja tovább vezetni.¹

A társaság ügyeivel megbarátkozott gróf nemcsak pénzével, tanácsával és adományával segítette azt, hanem részt vett annak működésében is. E helyen említjük a nevezetes Schlözer ügyet. Schlözer Ágost Lajos a »Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen« (Göttinga 1795.) című munkájában az erdélyi szászok legrégebb történetére vonatkozó adatokat éles bírálat alá vetette s bár a magyar nemzet iránt elfogult és igazságtalan volt, vizsgálataival a magyar őstörténelem tisztázását elősegítette. Az erdélyi társaság főképen a munka alapja s állításai ellen dolgozott s meg kívánja mutatni, hogy 1. Erdélyt a X., XI. és XII. században nem a Paczinacziták, hanem a magyarok bírták s Erdély nem pusztá, lakosok nélkül való legelőhely volt. 2. A szász nemzet történetét fogyatékosan és felületesen tárgyalja. 3. A magyar nemzeti igazságokat sérti és történetünkben járatlan.²

Schlözer munkájának czáfolatát Aranka írta és az akkor közkezen forgott. Munkájában³ meg akarta próbálni, hogy »egy nyelvess embernek« tollával összemérje a magáét. Fekete, a ki annak idején német czáfoló iratot írt Hoffmannak »Grosse Wahrheiten in einen kleinen Umfang an die Hungarn, munkája ellen,⁴ örömmel várja Aranka megszólalását s azt tartja, hogy Schlözer »gorombasági közt mégis sok igazat mond.«⁵ Megkapván a »jegyzéseket,« mint Aranka czáfolatát nevezi, azokat a tudós Prónay Sándor bárónak és Schediusnak adja át, mely utóbbinak ösztönzésére hajlandó azokat német nyelvre lefordítani, azt Schlözernek elküldeni, mivel a munka hibátlan, igazságos és »jól vagon czáfolva a német Sógor.« Aranka az »epével és indulattal« írt jegyzéseket azonban visszakéri, hogy »más tisztességesebb formába öntse, milyen egy betsületes magyar nemes emberhez illik.« Ebben alaposabban és világosabban oldja meg feladatát, és egy Bahlmam nevű tudós szászszal fordíttatja le.

Pünköst havának 9-én. 1798. olvastatik Fekete levele. II. 1—4. XXXVIII. gyűlésen is olvasnak tőle. — 1798 III. 1140. A magyar nyelvemelő társ. jegyzőkönyve. Ifj. gr. Teleki Domonkos bemutatja a) A Békesség. Ode. Pest. 1798. 4-to kézírásban. — b) Ovidiusnak első könyve a szerelemről. Magyar ékes versekben fordítás. Az orleánsi szüz fordítójának munkája.

¹ *Magy. Munk.* II. 57—60. 87. 117. 155. 159.

² *Magy. Kurir.* 1798. 760. o.

³ Aranka levele Feketéhez. Marosvásárhely 1800. ápr. 20. (Nemz. Muz.)

⁴ *Magy. Munk.* II. 92. Munkáját ki nem nyomatta. »Ezt néked viszontag első alkalmatossággal bé küldöm Erdélybe, hogy meg lássad, mely bátorsággal keltem volt ki már akkor Hoffmann és Consorsa által piszkolt Hazánk ellen.«

⁵ U. o. II. 100. 105. 113. 129. Fekete Prónay Gábort, Aranka P. Sándort ír.

A Schlözer verte kis hullám ezzel elsimul, de közreműködött abban, hogy őstörténetünk kérdéseit tüzetesebben kutatták.

A levelezés további része jobbára irodalmi és magánérdekű. Mihelyt a tegezésen átestek bizalmasabbá és bensőbbé válnak a levelek. Érdekes e két férfiúnak őszintesége, pajkossága, melylyel egymást bírálgatja, javítja és mulattatja. El nem mulasztják egymást csipkedni, midőn »vitézi lépéseket tesznek egy egy szépnek ostromához,« midőn szép nőkről és a testi erő mulandóságáról okoskodnak. Gyakori levélváltásukban föl-följegyzik, mikor ragadja őket a költői ihlet, hogy az »istenek nyelvébe«, a versbe öntsék hangulatukat. Egymás meggyőzésében nagy körültekintéssel hozták föl a külföldi irodalom mintáit s visszatérnek Homér, Horatius, Anakreon, Tasso, Voltaire, Boileaura, hogy ezekkel bizonyítsák versezetük tárgyát, szellemét és formáját. Bölcselkedéseikben az egyik Senecára esküszik, a másik elveti, vagy Kantot magasztalják, vagy Wieland könnyed filozófiáját fogadják el és velük kitarják életbölcseiségüknek apró forrásait, vagy nagy kiterjedésű tapasztalatkörét. Majd önhibáikat ostromozzák vagy gúnyolják, majd ellenségeiknek vaktságát támadják minden gorombaság és alaptalanság nélkül. A magyar irodalomban Gyöngyösit, Faludit, Benyiczkyt istenítik, de azért nem egy jó szót ejtenek Pételiről, Csokonayról, vagy költő barátaikról. De mindennek daczára nem elvakultak a tekintélyben, érzik önmaguk erejét és hivatásuknak célját. Lángoló szeretettel vannak a haza és nemzet iránt s annak ellenségeit kezdetben elvakultan ítélik meg, majd kikihámozzák mondanaisából a róla mondott roszból a reá nézve hasznos dolgokat. Mindig pillantással vannak annak jövő fejlődésére és szentül hiszik, hogy munkálkodásuknak eredményét meghozza a jövendő. Fekete ezért nem nyomatja műveit, Aranka csakis jobb időre halogatja kinyomatásukat. A mindig deista gróf gúnyosan kel ki Arankának pietista érzelmei ellen, midőn Kant olvasásakor templomlátógatóvá készül lenni és visszatéríti régi jó fölfogásához. Mindez a baráti érzület sugallta hangon, szeretettel és egymás érdekében történik. A versekkel áthimezett levelek érdekes tanúi az erdélyi és pesti irodalmi élet ezen rövid korszakának, mely ekkor még nem érzi az irodalmi világ fontosságát és távol tőle az egyes vidéki központokban keletkező írói köröktől. Az egyik inkább világpolgáriás gondolkodású, de magyar köntösben jelenik meg, a másik ruhástul-lelkestül magyar. Azt Fekete, ezt Aranka képviseli.

Fekete levelezésének utolsó állomása fia, vagy mint ő nevezi barátja.¹ *Fekete Ferencz* nejétől elválván szerte kalandozik Magyarországon. Bejárja Szatmár megyet, Erdélyt, a Balaton vidékét, a felvidéket, hol Nagy-Károlyban, hol Sztárán, hol Ránkon találjuk

¹ 16 levél maradt fenn az apától. A fiú leveleit nem találtuk. — *Magy. Munk.* I, 63. 65. 73. 171. 200. 203. — II. 9. 142. 144. 145. 150. 160. 163. 164. 182. — *Oeuvr. posth.* 39. — A levelek nincsenek keltezve. 1800—1803. közt valók.

és a szerető apa gondja mindenfelé elkíséri, hogy mintegy »ősei szemével« kíséresse a család utolsóját, vagy főntartóját. Mindenhova majd ajánlatokkal, majd tanácsokkal látja el és józanságra, életbölcsestre tanítja. Ovja a Circektől és Syrenektől, de megtanítja mint kell a pillanatnyi mámorban cselekednie. Tekintetbe véve Feketének józan poesisét, a fiához intézett verses levelek az öregnek legszebb versei. És ekkor is ki-kiüt életének főiránya a bohém-ség és a költészet imádata. Leginkább akkor, midőn fia kitarja a művészet iránt érdeklődését, midőn hallja, hogy műkedvelő színész, midőn észreveszi, hogy verselni kezd. Oktatja a versszerzésben, a formában s az irodalmi pályára buzdítja, a melyen ha már versekkel nem is boldogulna, fogjon a fordításhoz és ültesse át az angol mestereket. A dadogót »az istenek nyelvére« akarja tanítani, mivel látja, hogy »tud érezni és tud írni«. Mintáinak Ovidiusnak, Voltairenek és az angoloknak gyakori olvasását ajánlja, hogy tanulva érje el azt, a mit a fiú apjában csodál. Ámde sikertelen dolgot művelt. Késő is volt már. Fiának ifjuságát nem illették anynyira a Múzsák mint apját. Apja is épp ez időben betegeskedett legtöbbet és nemsokára 1803. júl. 21-én 63 éves korában halt meg.¹

Fia Főthon temette el, a Károlyiak kegyelethez a mai templom sírboltjában szorított neki helyet. Halálakor Schedius és a magyar lapok tudósításán kívül kevesen vettek tudomást róla. A legszebb emléket Aranka állította neki verseiben.² Életének célját ő maga fejezi ki kétrendbeli, magyar és franczia sírfelírásában, mondván:

Ő volt jobb ízlésnek mi nálunk kezdője
Régi babonáknak első nevetője
'S ámbár el nem érte Parnassus tetejét,
Mégis kóstoltatta Muzsák tisztább tejét.
Azokkal, kik őtet most tudják haladni,
'S színt azért nevének fenn kéne maradni.³

¹ *Barcza László* csabrendeki földbirtokos által utólag megszerzett keresztlevel szerint: *Születési keresztelezési kivonat*. 66. Fn. Cs. Ru. Magyar orsz. Veszprémi Egyház megye, Zalavármegye, Sümegi-járás, Csab-Rendek N. község róm. kath. pléb. — a Veszprém Egyházmegye és a veszprémi püspökségben létező Csab-Rendek nevezetű római katolika plébánia keresztelezési E. L. B. anyakönyv legrégibb kötete 1. e. lapján az 1741. azaz ezerhétszáznegyvenegyedik év november hó 10-ik napjáról L. E. N. L. K. A. K. Cs. R. sz. k. p. — *Numer. Currens* folyószám 1741. — *Annus dies mensis natalitatis*: 1741. milésimus septingentesimus quadragesimus primus 10. Novembr. *Baptisan*. 1741. *Infans* Ioannes Antonius Martinus. (B. H.) *Sexus*: masc. *Legitimus*. *Ex parentibus* Domino Spectabili Consiliario Referendario Aulico Suae Majestatis ex Georgio Fekete et Dnae Spectabili Annae Niczki — — *Lavantes* Patrini fuere: Illustrissimus Comes Ioannes Zicsi cum Comitissa Illona De Szicsini (Széchenyi). *Observationes* L. E. sz. L. v. k. 7. a. n. m. — Hogy e kivonat az eredeti N. D. V. B. anyakönyvnek latin szerkezetével mindenben megegyez, saját kezem aláírásával és hivatalos pecséttel megerősítve bizonyítom. Kelt Csab-Rendeken, 1901. apr. hó 22/d. Keresztényi István mp. plébános (P. H.) — E szerint Fekete 1741-ben és nem 1740-ben született mint Irod. Tört. Első szám, I. alatt írtam.

² Elme Játékjai. 1800. Ajánlás.

³ *Magy. Munk.* II. 166.

Vagy némi változattal:

Ci git Jean, qui reçut quelque esprit en partage;
Mais comme un benêt s'endetta:
Détestant le libetrinage,
Comme un franc débauché, tres souvent s'empesta
Il aimait la franchise, abhorrait l'étiquette:
Soldat par goût, et mari malgré lui,
Sans prétendre au nom de Poëte
Il fit des vers pour éviter l'ennui.
La hazard gouvernait sa vie,
Et contre ses penchans il fit de vains efforts,
Faisant mainte sottise, évitant l'infamie,
Il vécut sans reproche, et mourut sans remords,⁴

MORVAY GYÓZÓ.

⁴ *Mes Rapsodies*. II. 124. Mon Epitaphe.

